

نورّهان و سپاس سی وهفت

مقدمه بر تصحیح جدید مثنوی

بخش اول - خلاصه‌ای از مبانی و روش کار سی و نه
نظری به سوابق امر چهل و یک
قدوسیّت کلام مولانا از نظر اصحاب چهل و شش
حکایت و ویراستاری‌ها و تدوین مثنوی چهل و نه
توضیحاتی درباره‌ی نخستین تصحیح انتقادی مثنوی پنجاه
نسخه‌های اساس پنجاه
شیوه کار نیکلسون پنجاه و دو
نسخه مورّخ ۶۷۷ قونیه پنجاه و چهار
بررسی نظر پژوهشگران درباره‌ی نسخه ۶۷۷ پنجاه و شش
دعاوی بی‌وجه گلپینارلی پنجاه و هشت
چرا نمی‌شود تنها به نسخه ۶۷۷ اکتفا نمود؟ شصت و یک

بخش دوم - مثنوی در فرایند تهذیب و تنقیح

ماحصل مطالب بخش اول و معرفی نسخه‌هایی که به کار گرفته‌ایم شصت و هفت
نسخه الف هفتاد
نسخه قو هفتاد و پنج
نسخه ن هفتاد و هشت
نسخه ج هفتاد و نه
نسخه و هشتاد
نسخه لد هشتاد و دو

نسخه ولد	هشتادوپنج
مشترکات املائی نسخ سه گانه	هشتادوشش
نسخه قا	هشتادوهشت
نسخه ه	نودوشش
نسخه قم	صد
نسخه م	صدودو
نسخه مورخ ۷۱۷	صدوپنج

بخش سوم - ملاحظات کلی، و شیوه کار ما

فروزانفر و عوامل مؤثر در تحریفات مثنوی	صدوهفت
مثنوی و ادبیات مهاجرت	صدوهشت
زبان مولانا	صدونه
تأثیرپذیری از زبان اهل مدرسه	صدوده
اختلاف در تعداد ابیات	صدودوازده
چند نکته مهم	صدوپانزده
بازاندیشی در سخن فروزانفر	صدونوزده
اعتبار نسخه‌ها	صدویست و دو
مشکل گزینش در میان دگرسانی‌ها	صدویست و شش
انواع دگرسانی‌ها، و شواهد دقت کاتبان	صدویست و هشت
مشکل ناشی از رسم الخط فارسی	صدویست و نه
مثال‌های بیشتر از التباس نوشتاری	صدوسی و یک
مشکل ناشی از خطای شنیداری	صدوسی و چهار
طلیعه الحاقات	صدوسی و پنج
شروع تحریفات عمدی	صدوسی و شش
قراین پیوند در میان نسخه‌ها	صدوچهل و دو
تأملی در صورت بندی دگرسانی‌ها	صدوچهل و سه
تصحیحات ذوقی	صدوچهل و نه
جمع بندی و ختم کلام	صدوپنجاه و هشت
جدول علامت‌ها و رمزها	صدوشصت و یک

دفتر اول

- دبیاچه ۱
- عاشق شدن پادشاه برکنیزک رنجور و تدبیر کردن در صحّت او ۵
- ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجه کنیزک، و روی آوردن پادشاه به ۶
- از خداوند ولیّ التّوفیق درخواستن توفیق رعایت ادب در همه حال‌ها، و ۸
- ملاقات پادشاه با آن ولیّ که در خوابش نمودند ۹
- بردن پادشاه آن طیب را بر سر بیمار تا حال او را ببیند ۹
- خلوت طلبیدن آن ولیّ از پادشاه جهت دریافتن رنج کنیزک ۱۲
- دریافتن آن ولیّ رنج را و عرض کردن رنج او را پیش پادشاه ۱۴
- فرستادن پادشاه رسولان به سمرقند به آوردن زرگر ۱۴
- بیان آن‌که کشتن و زهر دادن مرد زرگر به اشارت الهی بود نه به هوای نفس و ۱۶
- حکایت بقال و طوطی، و روغن ریختن طوطی در دکان ۱۸
- داستان آن پادشاه جهود که نصرانیان را می‌کشت از بهر تعصّب ۲۳
- آموختن وزیر مکر پادشاه را ۲۴
- تلبیس وزیر با نصاریّ ۲۴
- قبول کردن نصاریّ مکر وزیر را ۲۵
- متابعت نصاریّ وزیر را ۲۶
- قصه دیدن خلیفه لیلی را ۲۸
- بیان حسد وزیر ۳۰
- فهم کردن حادثان نصاریّ مکر وزیر را ۳۰
- پیغام شاه پنهان با وزیر ۳۱
- بیان دوازده سبط از نصاریّ ۳۱
- تخلیط وزیر در احکام انجیل ۳۲
- در بیان آن‌که این اختلافات در صورت روش است نه در حقیقت راه ۳۴
- بیان خسارت وزیر در این مکر ۳۵
- مکر دیگر انگیختن وزیر در اضلال قوم ۳۷
- دفع گفتن وزیر مریدان را ۳۸
- مکر کردن مریدان که خلوت را بشکن ۳۸
- جواب گفتن وزیر که خلوت را نمی‌شکنم ۳۹
- اعتراض مریدان در خلوت وزیر ۴۰

- ۴۲ نومید کردن وزیر مریدان را از رَفْضِ خَلوت
- ۴۳ ولّیّ عهد ساختنِ وزیر هر یک امیر را جدا جدا
- ۴۴ کشتنِ وزیر خویشتن را در خَلوت
- ۴۴ طلب کردنِ اَمّتِ عیسیٰ علیه السّلام از امرا که ولّیّ عهد از شما کدام است؟
- ۴۶ منازعتِ اُمرا در ولّیّ عهدی
- ۴۸ تعظیمِ نعتِ مصطفیٰ صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ و سَلَّم که مذکور بود در انجیل
- ۴۸ حکایتِ پادشاهِ جهودِ دیگر که در هلاکِ دینِ عیسیٰ سعی نمود
- ۵۰ آتش کردنِ پادشاهِ جهود، و بت نهادنِ پهلوی آتش که هر که این بت را سجود کند از ...
- ۵۱ به سخن آمدنِ طفل در میانِ آتش و تحریض کردنِ خلق را در افتادنِ به آتش
- ۵۳ کژ ماندنِ دهانِ آن مرد که نامِ محمّد را صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ و سَلَّم به تسخر خواند
- ۵۴ عتاب کردنِ آتش را آن پادشاهِ جهود
- ۵۵ قصّهٔ باد که در عهدِ هود پیغامبر علیه السّلام قومِ عاد را هلاک کرد
- ۵۶ طنز و انکار کردنِ پادشاهِ جهود و قبول نکردنِ نصیحتِ خاصّانِ خویش
- ۵۸ بیانِ توکل و ترکِ جهد گفتنِ نخچیران به شیر
- ۵۸ جواب گفتنِ شیر نخچیران را، و فایدهٔ جهد گفتن
- ۵۹ ترجیح نهادنِ نخچیران توکل را بر جهد و اکتساب
- ۵۹ ترجیح نهادنِ شیر جهد و اکتساب را بر توکل و تسلیم
- ۵۹ ترجیح نهادنِ نخچیران توکل را بر اجتهاد
- ۶۰ ترجیح نهادنِ شیر جهد را بر توکل
- ۶۱ باز ترجیح نهادنِ نخچیران توکل را بر جهد
- ۶۲ نگرستنِ عزرائیل بر مردی، و گریختنِ آن مرد در سرای سلیمان، و ...
- ۶۳ باز ترجیح نهادنِ شیر جهد را بر توکل، و فوایدِ جهد را بیان کردن
- ۶۵ مقرّر شدنِ ترجیحِ جهد بر توکل
- ۶۵ انکار کردنِ نخچیران بر خرگوش در تأخیر رفتنِ بر شیر
- ۶۵ جواب گفتنِ خرگوش ایشان را
- ۶۶ اعتراضِ نخچیران بر سخنِ خرگوش
- ۶۶ جوابِ خرگوشِ نخچیران را
- ۶۷ ذکرِ دانشِ خرگوش، و بیانِ فضیلت و منافع دانستن
- ۶۸ باز طلبیدنِ نخچیران از خرگوش سِرِّ اندیشهٔ او را
- ۶۸ منع کردنِ خرگوش از راژ ایشان را

- ۶۹ قصهٔ مکرِ خرگوش
- ۷۱ زیافتِ تاویلِ رکیکِ مگس
- ۷۱ تولیدِ شیر از دیر آمدنِ خرگوش
- ۷۲ هم در بیانِ مکرِ خرگوش
- ۷۵ رسیدنِ خرگوش به شیر
- ۷۵ عذرگفتنِ خرگوش
- ۷۷ جوابگفتنِ شیرِ خرگوش را، و روان شدنِ با او
- ۷۸ قصهٔ هدهد و سلیمان؛ در بیانِ آن‌که چون قضا آید چشم‌های روشن بسته شود
- ۷۹ طعنهٔ زاغ در دعوی هدهد
- ۸۰ جوابگفتنِ هدهد طعنهٔ زاغ را
- ۸۰ قصهٔ آدم علیه‌السلام و بستنِ قضا نظرِ او را از مراعاتِ صریحِ نهی و ترکِ تأویل
- ۸۲ پا واپس کشیدنِ خرگوش از شیر چون نزدیکِ چاه رسید
- ۸۴ پرسیدنِ شیر از سببِ پائِ واپس کشیدنِ خرگوش
- ۸۵ نظر کردنِ شیر در چاه، و دیدنِ عکسِ خود را و آنِ خرگوش را در آب
- ۸۷ مژده بردنِ خرگوش سوی نخچیران که شیر در چاه افتاد
- ۸۹ جمع شدنِ نخچیرانِ گردِ خرگوش، و ثناگفتنِ او را
- ۸۹ پند دادنِ خرگوشِ نخچیران را که بدین شاد مشوید
- ۹۰ تفسیرِ رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْأَصْغَرِ إِلَى الْجِهَادِ الْأَكْبَرِ
- ۹۱ آمدنِ رسولِ روم تا امیرالمؤمنینِ عمر رضی الله عنه، و ...
- ۹۳ یافتنِ رسولِ روم امیرالمؤمنینِ عمر را رضی الله عنه خفته به زیرِ درخت
- ۹۳ سلام کردنِ رسولِ روم به امیرالمؤمنینِ رضی الله عنه
- ۹۵ سؤال کردنِ رسولِ روم از امیرالمؤمنینِ عمر رضی الله عنه
- ۹۷ اضافت کردنِ آدم علیه‌السلام آن زَلَّتْ را به خویشتن که رَبَّنَا ظَلَمْنَا، و ...
- ۹۸ تفسیرِ وَ هُوَ مَعَكُمْ أَيُّنَمَا كُنْتُمْ
- ۹۹ سؤال کردنِ رسولِ روم از عمر رضی الله عنه ...
- ۱۰۰ در معنی آن‌که مَنْ أَرَادَ أَنْ يَجْلِسَ مَعَ اللَّهِ، فَلْيَجْلِسْ مَعَ أَهْلِ التَّصَوُّفِ
- ۱۰۱ قصهٔ بازرگان که طوطیِ محبوسِ او، او را پیغام داد ...
- ۱۰۳ صفتِ آجنحهٔ طیورِ عقولِ الهی
- ۱۰۴ دیدنِ خواجه طوطیانِ هندوستان را در دشت، و پیغام رسانیدن از ...
- ۱۰۵ تفسیرِ قولِ فریدالدین عطار قَدَسَ اللَّهُ رُوحَهُ: تو ...

- ۱۰۵ تعظیم ساحران مر موسیٰ را علیه‌السلام که چه می‌فرمایی؟ اوّل تو اندازی عصا؟
- ۱۰۷ باز گفتنِ بازگان با طوطی آنچه دید از طوطیانِ هندوستان
- ۱۱۰ شنیدنِ آن طوطی حرکتِ آن طوطیان، و مردنِ آن طوطی در قفس، و ...
- ۱۱۴ تفسیرِ قولِ حکیم: به هرج از راه و امانی چه کفر آن حرف و ...
- ۱۱۷ رجوع به حکایتِ خواجه تاجر
- ۱۱۸ برون انداختنِ مردِ تاجر طوطی را از قفس، و پریدنِ طوطیِ مرده
- ۱۲۰ وداع کردنِ طوطیِ خواجه را، و پریدن
- ۱۲۰ مضرتِ تعظیمِ خلق و انگشت‌نمای شدن
- ۱۲۲ تفسیرِ ماشاءالله کَانَ
- ۱۲۴ داستانِ پیرِ جنگی که در عهدِ عمرِ رضی‌الله عنه از بهرِ خدا ...
- ۱۲۷ در بیانِ این حدیث که إِنَّ لِرَبِّکُمْ فِی ...
- ۱۳۱ قصّهٔ سؤال کردنِ عایشه رضی‌الله عنها از مصطفیٰ صلی‌الله علیه و سلّم که ...
- ۱۳۲ تفسیرِ بیتِ حکیمِ رضی‌الله عنه ...
- ۱۳۳ در معنیِ این حدیث که إِعْتَنِمُوا بَرْدَ الرَّیْبِیْعِ، اِلَیَّ آخِرِهِ
- ۱۳۴ پرسیدنِ صدیقه رضی‌الله عنها از مصطفیٰ صلی‌الله علیه و سلّم که ...
- ۱۳۵ بقیّهٔ قصّهٔ پیرِ جنگی و بیانِ مَخْلَصِ آن
- ۱۳۷ در خوابِ گفتنِ هاتف مر عمر را رضی‌الله عنه که ...
- ۱۳۸ نالیدنِ ستونِ حنّانه چون برای پیغامبر صلی‌الله علیه و سلّم منبر ساختند که ...
- ۱۴۱ اظهارِ معجزهٔ پیغامبر صلی‌الله علیه و سلّم، به سخن آمدنِ سنگ‌ریزه در ...
- ۱۴۱ بقیّهٔ قصّهٔ مطرب، و پیغام رسانیدنِ امیرالمؤمنین عمر رضی‌الله عنه به او آنچه ...
- ۱۴۳ گردانیدنِ عمر رضی‌الله عنه نظرِ او را از مقامِ گریه که ...
- ۱۴۵ تفسیرِ دعای آن دو فرشته که هر روز بر سرِ هر بازاری منادی می‌کنند که ...
- ۱۴۷ قصّهٔ خلیفه که در کرم در زمانِ خود از حاتمِ طایی گذشته بود و نظیرِ خود نداشت
- ۱۴۷ قصّهٔ اعرابی درویش و ماجرای زن با او به سببِ قَلّت و درویشی
- ۱۴۸ مغرور شدنِ مریدانِ محتاج به مدّعیانِ مزوّر و ایشان را شیخ و محتشم و ...
- ۱۴۹ در بیانِ آن که نادر افتد که مریدی در مدّعی مُزوّر اعتقاد به صدقِ ببندد که ...
- ۱۵۰ صبر فرمودنِ اعرابی زنی خود را، و فضیلتِ صبر و فقر بیان کردنِ با زن
- ۱۵۱ نصیحت کردنِ زن مرثوی را که سخن افزون از قدم و از مقامِ خود مگو، ...
- ۱۵۳ نصیحت کردنِ مرد مرزن را که در فقیرانِ به خواری منگر و ...
- ۱۵۵ در بیانِ آن که جنبیدنِ هرکسی از آنجا که وی است، هرکس را از چنبرهٔ وجودِ خود بیند؛ ...

- ۱۵۷ مراعات کردن زن شوهر را و استغفار کردن از گفته خویشتن
- ۱۵۹ در بیان این خبر که *إِنَّهِنَّ يَغْلِبْنَ أَعْقَابَ وَ يَغْلِبُهُنَّ أَلْجَاهِلُ*
- ۱۶۰ تسلیم کردن مرد خود را به آنچه التماس زن بود از طلب معیشت، و ...
- ۱۶۰ در بیان آن که موسی و فرعون هردو *مُسَخَّرٌ* مشیت اند، چنان که ...
- ۱۶۳ سبب حرمان اشقیای از دو جهان که *خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ*
- ۱۶۵ حقیر و بی خصم دیدن دیده‌های حسن صالح و ناقه صالح علیه السلام را. چون خواهد که ...
- ۱۶۹ در معنی آن که *مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ*
- ۱۷۱ در معنی آن که آنچه ولی کند مرید را نشاید گستاخی کردن و همان فعل کردن، که ...
- ۱۷۲ *مَخْلَصٌ* ماجرای عرب و جفت او
- ۱۷۳ دل نهادن عرب بر التماس دلبر خویشتن، و سوگند خوردن که ...
- ۱۷۶ تعیین کردن زن طریق طلب روزی کدخدای خود را، و قبول کردن او
- ۱۷۷ هدیه بردن عرب سبوی آب باران از میان بادیه سوی بغداد به امیرالمؤمنین، ...
- ۱۷۸ در نمد دوختن زن عرب سبوی آب باران را، و مهر نهادن بر وی، از ...
- ۱۸۰ در بیان آن که چنان که گدا عاشق کرم است و ...
- ۱۸۰ فرقی میان آن که درویش است به خدا و تشنه خدا، و ...
- ۱۸۲ پیش آمدن نقیبان و دربانان خلیفه از بهر اکرام اعرابی و پذیرفتن هدیه او را
- ۱۸۴ در بیان آن که عاشق دنیا بر مثال عاشق دیواری است که بر او تاب آفتاب زند، و ...
- ۱۸۴ *مَقْلٌ عَرَبٌ «إِذَا زَنَيْتَ فَازِنٍ بِالْحُرَّةِ، وَإِذَا سَرَقْتَ فَاسْرِقِ الدَّرَّةَ»*
- ۱۸۵ سپردن عرب هدیه را، یعنی سبورا، به غلامان خلیفه
- ۱۸۶ حکایت ماجرای نحوی و کشتیبان
- ۱۸۷ قبول کردن خلیفه هدیه را، و عطا فرمودن، با کمال بی‌نیازی از آن هدیه و از آن سبورا
- ۱۹۲ در صفت پیر و مطاوعت وی
- ۱۹۴ وصیت کردن رسول صلی الله علیه و سلم ...
- ۱۹۵ کبودی زدن قزوینی بر شانه گاه صورت شیر، و پشیمان شدن او به سبب زخم سوزن
- ۱۹۷ رفتن گرگ و روباه در خدمت شیر به شکار
- ۱۹۹ امتحان کردن شیر گرگ را و گفتن که پیش آید ای گرگ، بخش کن صیدها را میان ما
- ۲۰۰ قصه آن کس که در یاری بکوفت، از درون گفت: کیست آن؟ گفت: منم! گفت: چون ...
- ۲۰۳ ادب کردن شیر گرگ را که در قسمت بی‌ادبی کرده بود
- ۲۰۵ تهدید کردن نوح علیه السلام مر قوم را که با من میپیچید که ...
- ۲۰۶ نشان دادن پادشاهان صوفیان عارف را پیش روی خویشتن تا چشمشان بدیشان روشن شود ...

- آمدنِ مهمانِ پیشِ یوسف علیه السّلام، و تقاضا کردنِ یوسف علیه السّلام از او ... ۲۰۷
- گفتنِ مهمانِ یوسف علیه السّلام را که آینه‌ای آوردت که تا هرباری که ... ۲۰۹
- مرتد شدنِ کاتبِ وحی به سببِ آن‌که پرتوِ وحی بر او زد، ... ۲۱۱
- دعا کردنِ بلعم با عور که موسی و قومش را از این شهر که ... ۲۱۵
- اعتماد کردنِ هاروت و ماروت بر عصمتِ خویش، و ... ۲۱۷
- باقی قصهٔ هاروت و ماروت و نکال و عقوبتِ ایشان هم در دنیا به چاهِ بابل ... ۲۱۹
- به عبادت رفتنِ کر بر همسایهٔ رنجورِ خویش ... ۲۲۰
- اوّل کسی که در مقابلهٔ نصّ قیاس آورد، ابلیس بود ... ۲۲۲
- در بیانِ آن‌که حالِ خود و مستیِ خود پنهان باید داشت از جاهلان ... ۲۲۴
- قصهٔ مری کردنِ رومیان و چینیان در علمِ نقاشی و صورتگری ... ۲۲۶
- پرسیدنِ پیغامبرِ صلی الله علیه و سلّم مرزید را که امروز چونی و چون برخاستی؟ ... ۲۲۸
- مّتهم کردنِ غلامان و خواجه‌تاشان مر لقمان را که ... ۲۳۳
- بقیّهٔ قصهٔ زید در جوابِ رسولِ صلی الله علیه و سلّم ... ۲۳۵
- گفتنِ پیغامبرِ صلی الله علیه و سلّم مرزید را که این سرّ را فاش تر از این مگو و ... ۲۳۸
- رجوع به حکایتِ زید ... ۲۳۸
- آتش افتادن در شهر به ایّامِ عمر رضی الله عنه ... ۲۴۱
- خدو انداختنِ خصم در روی امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه، و ... ۲۴۲
- سؤال کردنِ آن کافر از علی کرم الله وجهه که بر چون منی مظفّر شدی، شمشیر از ... ۲۴۵
- جواب گفتنِ امیرالمؤمنین که سببِ افکندنِ شمشیر از دست چه بوده است در آن حالت ... ۲۴۶
- گفتنِ پیغامبرِ صلی الله علیه و سلّم به گوشِ رکابدار امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه که ... ۲۴۹
- تعجب کردنِ آدم علیه السّلام از ضلالتِ ابلیس لعین، و عجب آوردن ... ۲۵۲
- بازگشتن به حکایتِ علی کرم الله وجهه و مسامحت کردنِ او با خونی خویش ... ۲۵۴
- افتادن رکابدار هر باری پیشِ امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه که ... ۲۵۵
- بیانِ آن‌که فتح طلبیدنِ مصطفی صلی الله علیه و سلّم مکه را و ... ۲۵۵
- گفتنِ امیرالمؤمنین علی کرم الله وجهه با قرینِ خود که چون خدو انداختی در روی من، ... ۲۵۷

دفتر دوم

- دبیاچه ... ۲۵۹
- دبیاچه ... ۲۶۱
- هلال پنداشتنِ آن شخص خیال را در عهدِ عمر رضی الله عنه ... ۲۶۹